

Оксана Мироненко

(Херсон)

СИНТАКСИЧНА СПЕЦИФІКА МОВИ РОМАНУ ВАЛЕРІЯ ГУЖВИ “ДЖОКЕР”

У статті розглянуто синтаксичну специфіку мови роману Валерія Гужви “Джокер”. Проаналізовано речення як синтаксичну одиницю, типи речень за функцією, за структурою, за характером вираженого ставлення до дійсності.

Ключові слова: синтаксис, типи речень, функція, структура.

The article deals with the syntactic specificity of the Valery Guzhva novel “Joker” language. The sentence as a syntactic unit, the types of the sentence as for their function, structure and character of the attitude to the reality are analyzed.

Key words: syntax, the types of the sentences, function, structure.

У сучасній українській мові синтаксис як розділ граматики “вивчає систему синтаксичних одиниць і правила їх функціонування” [9, с. 7]. До проблеми синтаксичної будови мови у різні часи зверталися як вітчизняні, так і зарубіжні вчені: І.Р. Вихованець, О.Т. Волох, К.Г. Городенська, П.С. Дудик, С.Я. Єрмоленко, А.П. Загнітко, Н.Л. Іваницька, Л.І. Мацько, М.Я. Плющ, Л.М. Руденко, М.Т. Чемерисов, О.О. Шахматов, Н.Ю. Шведова, Т.М. Шкарбан, К.Ф. Шульжук та інші.

Розглядаючи синтаксичну природу української мови звернемо увагу на те, що лінгвісти виокремлюють три основні синтаксичні одиниці, а саме: мінімальну синтаксичну одиницю, словосполучення та речення. Так, мінімальна синтаксична одиниця “функціонує лише в межах речення чи словосполучення, тобто є їхнім складником” [9, с. 10]; а словосполучення – це “сміслові й граматичні об’єднання двох і більше повнозначних слів на основі підрядного або сурядного синтаксичного зв’язку, що слугує для позначення розчленованого поняття” [8, с. 605]; речення ж є “предикативною одиницею, оскільки його зміст через модально-часові параметри (ірреальність, спонукальність, бажальність, теперішній, минулий, майбутній час) співвідноситься з дійсністю” [9, с. 9].

Речення виокремлюються за такими ознаками: 1) за функцією та емоційним забарвленням; 2) за структурою; 3) за характером вираженого ставлення до дійсності [2, с. 202].

За функцією речення класифікуються на розповідні, питальні і спонукальні.

Загальновідомо, що розповідні речення вказують на певні факти дійсності, інформують про події, явища тощо. В аналізованому творі розповідні речення є найпоширенішими, їм характерна розповідна інтонаційна потенційність: **В’ячеслав слухав ті звичні дифірамби не вперше і ставився до них відповідно** [4, с.38]. **Мати підійшла і подивилася старшому просто в очі** [4, с.46]. **Папуші, як він не огинався, довелося-таки їхати до Львова** [4, с. 79]. **Для себе він спланував усе наперед** [5, с. 55].

Використовуються в аналізованому творі й питальні речення, які вимагають відповіді від співрозмовника: – **А ви читали?** [4, с.79]. – **Відповідь на запитання?** [4, с.59]. У діалогічному і монологічному мовленні досить часто використовуються декілька питальних речень підряд для експлікації експресії: – **Ти що, прочув, що я на пенсію збираюсь? Вирішив підготувати персонального пенсіонера? Картопельки підкинув, свининку, трясця твоєї матері, доставив... Завіщо мені така честь?** [4, с.53]. **Якось увечері, бавлячись перемиканням телевізійних каналів і пригублюючи коньяк –**

тривала смуга повної бездіяльності в офісі Тучкова, – В'ячеслав спершу так, знічев'я, а потім з гумором, приправленим дозою спиртного, подумав, що би сталося, якби Віолетта нагодилася, як завжди, несподівано (інколи вона не попереджала, що має завітати) і побачила його у товаристві якоїсь дівчини чи жінки? Влаштувала б сцену? Приєдналася до них? Чи спокійно пішла б, вибачившись за вторгнення? [4, с. 131].

Функціональний потенціал спонукальних речень у романі репрезентується волевиявленнями суб'єктів: – *Та не кажіть дурниць!* [4, с. 113]. – *Ой, я, здається, ногу підвернула! Славо, допоможи!* [4, с. 66]. – *Ти розумієш, що взагалі відбувається у нас? Які, в біса, гроші? За місяць їх узагалі не буде. Шукай роботу, голубе* [4, с. 91].

З огляду на те, що за структурними ознаками речення класифікуються на прості і складні, роману В. Гужви “Джокер” вони надають семантико-стилістичної виразності.

З метою створення послідовності та структурної повноти в аналізованому творі використовуються прості двоскладні речення, у яких наявні два головні члени – підмет і присудок: *У Папуші з директором склалися особливі стосунки* [4, с.35]. *Папуша згадав про товариша дитинства Юрка Небогу* [4, с. 37]. *Олег пішов спати в колишню кімнату сестри* [4, с. 49]. *Славкові не йшла з голови суперечка у школі на перерві* [4, с. 57]. *Смерть прийшла по тата за тиждень до Нового року* [4, с.55].

Досить часто використовуються у романі і прості односкладні речення, у яких наявний лише один головний член. У текстовому масиві такі речення вказують на стан, явище, предмет і визначають їх відношення до дійсності: *Він вряди-годи згадував Віолетту, їхню шалену ніч, думав про те, як їй ведеться з чоловіком-гастролером, навіть співчував і їй, і тому лабуху. Такому шлюбу не позаздриш* [4, с. 115]. *Хлопець усміхнувся і сказав: “Краще віскі”. На тому й розійшлися* [4, с. 73]. *Добиралося до десятої. Ті, для кого діставатися додому було проблемою, залишили вечірку по-англійському, не прощаючись, Папуші ж незручно було завдавати клопоти прибирання жінкам* [4, с. 86-87]. *Папуша спробував забути дурну пригоду, думати про щось інше, не таке депресивне, як висловлювались його ровесники, намагаючись “не паритися” через усілякі життєвські негаразди. Не дуже виходило* [4, с. 38]. *Все стало ясно, коли Папуша повідгортав полотнички: по чверті туші бички й свинки. Свіжина* [4, с. 52].

Як бачимо, у романі функціонують як поширені, так і непоширені односкладні: – *До вас прийшли* [4, с.92]. – *Питайте* [4, с.101]. *Не шурував* [5, с. 52] та двоскладні прості речення: *Слава сидів за комп'ютером* [4, с. 55]. *Марта взяла чашечку* [5, с. 50]. *У кабінеті запала тиша* [5, с. 51]. *Господар пішов* [4, с. 44]. *Сева розсміявся* [5, с. 60]. *Марта мовчала* [5, с. 51]. *Заговорив Тучков* [5, с. 51].

Поряд із повними реченнями: *Він натиснув гудзик дзвінка* [5, с. 37]. *Перемовини пройшли на диво легко й оперативно* [5, с. 38] вживаються і неповні речення, серед яких переважають ситуативні речення, оскільки поширеною сферою використання їх є діалогічне мовлення, де нерідко пропущені головні і другорядні члени:

– *Хто у тебе на воротах? – спитав Славко, коли церемонія обіймів і поплескувань по спині і плечах закінчилася.*

- *А, то Петрович. Налякав тебе?* [4, с. 41].

- *Рідна фарба є в хазяїна?*

– *У бардачку. – Слава зрозумів, що йдеться про балончики з заводської комплектації. – Дуже видно буде?* [4, с. 41].

Вживаються в аналізованому творі й еквіваленти речення, серед яких є й слова-речення. К.Ф. Шульжук виокремлює їх як “структурно нечленовані синтаксичні одиниці, що виражаються частками, модальними словами і вигуками” [9, с.138]. Так, у заперечних словах-реченнях виражається незгода з чийось висловлюванням:

– *Ти змужнів, Славко. І вроди додалося. Не одружився?*

– *Ні* [4, с. 123].

У стверджувальних словах-реченнях передається позитивна відповідь на поставлене запитання чи зміст того, про що йшлося раніше:

– *Ну от, ти знову. Я жартую, не стався так серйозно до звичайної світської балачки. Краще скажи, як тобі працюється?*

– *Тобі цікаво?*

– **Так** [4, с. 123].

– *Оксано, як вам у студентках?*

– **Добре** [5, с. 54].

Питальні слова-речення передають в аналізованому тексті переважно вагання, сумніви чи здивування співрозмовника:

– *А ти особливої уваги не звертай. Відволікай. І інколи не погрожуєш, і не сvari. Ти теж малою крикухою була.*

– **Хіба?** [4, с. 75].

Вживаються й такі еквіваленти речення як звертання-речення, у яких звертання стосується переважно однієї особи:

– **Антоніно!** – гукнув генеральським баритоном Олег. – *Без тебе не почнемо. Виходь з-за лаштунків, де ти там?* [4, с. 125].

– **Марто Дмитрівно,** – *нарешиті заговорив В'ячеслав* [5, с. 57].

– **Христофоре Івановичу,** – *почув В'ячеслав голос Марти* [5, с. 51].

Слід указати на те, що серед еквівалентів речення, досить часто використовуються й незакінчені речення, що зумовлено різними причинами: емоційним станом суб'єкта, зрозумілістю замовчування подій співрозмовниками тощо:

– *Про те, Іване, що сімдесят з гаком років будували примару, міраж. І людей дурили тим міражем. Кров, смерть, тюрми, війна – а ми про світле майбутнє. Міраж... Не дай, Боже, як Україна і зараз на міраж перетвориться. На уявно незалежну державу... Знаєш, до мене навідувались колишні колеги, кликали на збіговиська, мітинги, навіть посади пропонували. Картярі, шулери. Я їм так і сказав* [4, с. 55].

– *Справді?* – *Марта засміялась.* – *Я, чесно кажучи, здивована.*

– *Не дивуйтесь. Я...* – *Капітан затнувся,* – *я весь час думаю про вас* [4, с. 103].

В аналізованому тексті наявні й прості ускладнені речення: а) речення з однорідними членами: *Стояли мішки з картоплею, морквою, буряками, капустою, прикрашені вінками часнику* [4, с. 52], б) речення з відокремленими другорядними членами: *На очах Папуші автомобіль повз назад, проминаючи колони* [4, с. 36]. *Славко мовчав, роздивляючись заподіяне його кониківі* [4, с. 37]. *Побувавши на уроках молодого вчителя, Наталя Миколаївна запросила Папушу на розмову* [4, с. 39], в) речення зі вставними компонентами: **Мабуть,** *через ті дурні думки попрямував з документами на другий поверх будівлі, забувши витягти ключі з замка стартера* [4, с. 35]. **Отже,** *балачка адресувалася в основному Славкові* [4, с. 61].

Використовуються у романі В. Гужви “Джокер” й складні речення, а саме: складносурядні, складнопідрядні, безсполучникові, комбінованих типів: **Зазвичай він не сідав за кермо після вчорашнього, але цього разу зробив виняток** [4, с.75]. **Закінчувалася школа – і починалося нове життя** [4, с. 51]. **Славко не знав, що відповісти Марті** [4, с. 67]. **Небога озвався, коли В'ячеслав закінчував ланч у кафе неподалік** [4, с. 75]. **Результат ретельно спланованої операції глибинної розвідки виявився сенсаційним: симпатичний пізній син їхньої улюбленої викладачки виявився незайманим!** [4, с.66]. **Зачувши справжню англійську, замовники м'якшали, проблеми ставали не такими неподоланими, і врешті-решт те, що здавалося не до вирішення, реалізувалося у вигідній угоді** [4, с. 35].

З огляду на те, що за характером вираженого ставлення до дійсності речення класифікуються на стверджувальні і заперечні, роману В. Гужви “Джокер” вони надають емоційно-експресивної виразності.

В аналізованому тексті стверджувальні речення репрезентують твердження про предмет мовлення: *Всі будинки стояли на узбережжі, за кілька кілометрів один від одного* [5, с. 57]. *Вечір першого дня спустився на море і острів, коли Марта майже з таким ентузіазмом, як і перший, оглядала другий будинок* [5, с. 57]. *Молода жінка, яку він витягнув, згодом стала його дружиною* [5, с. 55].

У заперечних реченнях заперечується явище дійсності: *Олег не повірив, що борці і котлети – витвір кулінарного мистецтва брата* [5, с. 41]. *Христофор Іванович не відреагував* [5, с. 51].

Синтаксис мови твору В. Гужви “Джокер” – є функціонально специфічним, структурно закономірним та стилістично різноплановим.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І.Р. Граматика української мови: Синтаксис / І.Р. Вихованець. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
2. Волох О.Т. Сучасна українська літературна мова: Морфологія. Синтаксис / О.Т. Волох, М.Т. Чемерисов, Є.І. Чернов. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Вища школа, 1989. – 334 с.
3. Городенська К.Г. Деривація синтаксичних одиниць /К.Г. Городенська. – К.: Вища школа, 1991. – 330с.
4. Гужва В. Джокер: роман / Валерій Гужва // Київ. – 2012. – № 2. – С. 34–140.
5. Гужва В. Джокер: роман / Валерій Гужва // Київ. – 2012. – № 3-4. – С. 37-63.
6. Іваницька Н.Л. Двоскладне речення в українській мові / Н.Л. Іваницька. – К.: Вища школа, 1986. – 168с.
7. Сучасна українська літературна мова: Підручник / Плющ М.Я., Бевзенко С.П., Грипас Н.Я. та ін.; за ред. Плющ М.Я. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: Вища школа, 2000. – 429 с.
8. Шкуратяна Н.Г. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: Навчальний посібник / Н.Г. Шкуратяна, С.В. Шевчук. – К.: Вища школа, 2007. – 823 с.
9. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови / К.Ф. Шульжук. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2004. – 408 с.